

ПРАВО ВЛАСНОСТІ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

Козинець Олена Гаврилівна,
завідувачка кафедри
правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і
соціальних технологій
Національного університету
«Чернігівська політехніка»,
кандидат історичних наук, доцент,
elena_8067@ukr.net

Губаренко Катерина Олегівна,
студентка групи КЮ-212
юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і
соціальних технологій
Національного університету
«Чернігівська політехніка»
gubarenkokatya284@gmail.com

Громадянське суспільство може функціонувати за умови розвинутого інституту власності, оскільки тільки власник може бути вільною людиною і будувати громадянське суспільство.

У нашій державі формування інституту власності в історичній ретроспективі відноситься до часів Стародавньої Русі. Саме тоді почалося становлення та розвиток правової системи, що безпосередньо пов'язано з прийняттям першого кодифікованого нормативно-правового акта Київської Русі – «Руської Правди». Норми її охоплювали широке коло суспільних відносин та закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення, захищали життя і майно панівного класу. Що стосується цивільного права, а саме права власності, то у праві Київської Русі немає загального терміна, який би позначав цей вид майнових відносин, тому що зміст цього права залежав від того хто був суб'єктом і що належало до об'єктів права власності.

До суб'єктів права власності належали князі, княжі та земські бояри, дружинники, духовенство, ремісники, купці та смерди, а також закуп, який наділявся правом відлучатися з двору свого господаря, щоб заробити гроші для повернення боргу. Але до суб'єктів права власності не входили челядь та холопи. Однак холопи мали право мати у своїй власності певне рухоме майно, в той час, коли земля належала його господарю.

В свою чергу, до об'єктів права власності за Руською Правдою входили будинок, земля, худоба, знаряддя праці, одяг, зброя, прикраси тощо [1, с. 118]. Найважливішою серед об'єктів права власності залишалася земля. Руська Правда не містила спеціальних положень, які б регулювали право власності на землю. У руському праві сформувався принцип відсутності одноособового землевласника, залишалося общинне землеволодіння й землекористування. В княжу добу існували різні форми земельної власності й володіння: князівський домен, боярські й монастирські вотчини та земля громади. Традиційним було уявлення, що кожна община володіла певними землями, навіть якщо вона користувалася і угіддями, що належали до іншого села. Юридичні права на землі, пасовища фіксувалися за допомогою природних знаків – дерев, річки, болота, лісу – «куди соха і сокира ходять та скот виганяють». Згодом, як правило, в присутності всієї общини стали запроваджувати штучні межі – робили засіки, окопи, ставили огорожі [3, с. 44]. Земельна власність феодала мала вигляд князівських доменів та боярських і монастирських вотчин та базувалась переважно на

князівських пожалуваннях. Спочатку власність на землю отримувалася шляхом займу та освоєння вільних земель рабами і залежними селянами. Пізніше основним методом набуття такого права стало захоплення землі в сусідів (так зване «окняжіння» або «обоярення» землі). Права боярської та монастирської власності на землю, набувалися в результаті дарування князем землі. Власність же громади на землю базувалась на природному праві [2, с. 240]. Деякі права на землю виникали з права власності на вулики (борті). Земля, на якій стояли вулики, мала назву «бортна», а межі називалися «бортні». Право приватної власності на борть та бортні угіддя, які належали як народу, так і князям, гарантувалось законом та пріврівнювалось до права на землю [1, с. 118].

Також однією з форм феодальної власності на землю була вотчина, яку власник міг продати, обміняти, передати у спадщину тощо. Власниками вотчинного землеволодіння були князі, дружинники та земські бояри. Але можливість розпоряджатися вотчиною залежала від її категорії, а саме виділяли такі категорії: родові, куплені, надані князями та інші. Так, наприклад, власник родової вотчини не міг продати чи обміняти її без згоди своєї родини, у випадку недотримання вимог власника позбавляли права на землю [1, с. 119]. З цього випливає, що власник мав право володіння, а не право власності. Право володіння закріплювали ст. 13 та 14 Короткої редакції Руської Правди.

Загалом Руська Правда надавала великого значення охороні власності на землю. А у зв'язку з тим, що закони Руської Правди базувалися на нормах звичаєвого права, то найпоширенішим покаранням за пошкодження земельних ділянок були відповідні штрафи, передбачені Короткою (ст. 32 і ст. 34) та Поширеною редакцією (ст. 71) Руської Правди, зокрема в статтях 32 та 34 йдеться про охорону князівської власності, а саме притягнення до відповідальності за заорювання межі та руйнує знаки межі, а також пошкоджує князівську борть. Відповідно до ст. 71 за знищення знака власності на бортних деревах накладався високий штраф (12 гривень).

Але, як вже зазначалося вище, право власності поширювалося також на рухоме майно, тобто на худобу, знаряддя праці, одяг, коней тощо. Рухоме майно, як і власність на землю охоронялося Руською Правдою, яка встановлювала певні розміри штрафів, наприклад, в залежності від виду худоби та кому вона належала. Так, стаття 13 Короткої редакції Руської Правди підтверджує наявність такого покарання: «Якщо хто візьме чужого коня, зброю чи одягу, а (хазяїн) впізнає (їх) у своїй громаді, то хай він візьме своє, а (злодію сплатити ще) 3 гривні винагороди потерпілому».

Таким чином, проаналізувавши текст Руської Правди, можна зробити висновок, що Руська Правда регламентувала договори купівлі-продажу, особистого найму, позики, докладно визначала порядок передачі майна у спадок, але в той же час не існувало загального терміну для позначення права власності, тому що зміст цього права передусім залежав від суб'єкта та об'єкта власності, однак в тексті Руської Правди добре зазначені норми охорони права власності. Щодо покарань, то найпоширенішим видом за заподіяння шкоди власнику майна було накладення штрафів на порушника, або у випадку холопа на його власника, смертна кара в нормах Руської Правди була відсутня. Також ця збірка чітко розрізняла право власності та право володіння, бо до її змісту входив порядок вилучення майна або землі, що перебувала у володінні особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блажівська О. Є. Особливості цивільно-правового регулювання майнових відносин за Руською правдою. *Університетські наукові записки*. 2013. Випуск № 4. С. 117-122
2. Головка О. М., Греченко В. А. Право Київської Русі в дослідженнях вчених університетів на теренах України у ХІХ – на початку ХХ ст. Харків: Константа, 2018. 472 с.
3. Лісова К. С. Звичаєве право. К.: Видавничий дім «Персонал», 2012. 94 с.